

FRAZELOGIYA FANINING MAXSUS BO'LIMLARI

Abdumalikova Dilorom Sobirjon qizi

IIV Jizzax akademik litseyi ingliz tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15321528>

Annotasiya: Mazkur tezis materialida frazeologiya fanining mustaqil fan sifatida shakllanishi, jahon va o'zbek frazeolog olimlarining frazeologiya terminiga munosabati hamda frazeologiya fanining maxsus bo'limlari haqida qisqacha bayon etilgan.

Kalit so'zlar: frazeologiya (frazematika), frazeologizm, (frazema), idiomatika, idiofrazematika, frazeomatika.

Аннотация. В данном материале кратко описывается становление фразеологии как самостоятельной науки, отношение мировых и узбекских фразеологов к термину фразеология и специальным разделам фразеологии. Ключевые слова: фразеология (фразематика), фразеологизм, (фразема), идиоматика, идиофразематика, фразеоматика.

Annotation. This material briefly describes the formation of phraseology as an independent science, the attitude of world and Uzbek phraseologists to the term phraseology as well as special sections of phraseology.

Key words: phraseology (phrasematics), phraseological unit, (phraseme), idiomatics, idiophrasematics, phraseomatics.

Ma'lumki, tilshunoslik maydonida frazeologiya umumiy tilshunoslikning yirik bo'limlaridan biri leksikologiyaning bir qismi sifatida o'rganilgan. Ammo, frazeologiyaning o'rganish obyekti hisoblangan frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari leksikologiyaning obyekti hisoblangan leksik birliklar bilan bir nazariyaga to'liq mos emasligi, frazeologik birliklarni keng qamrovda o'rganishga bo'lgan ehtiyoj, tilshunoslikda frazeologiyaga bo'lgan yuksak qiziqish natijasi o'laroq paydo bo'lgan salmoqli frazeologik tadqiqot ishlari frazeologiyaning alohida mustaqil fan sifatida shakllanishiga sabab bo'ldi. Bu jarayonning boshlanish nuqtasi rus tilshunosi E.D.Polivanov nomi bilan bog'liq bo'lib, u frazeologiyani leksikologiya yoki stilistikaning tarkibiy qismi emas balki mustaqil tilshunoslik bo'limi ekanligini quyidagicha asoslab bergan edi: "Leksikologiya so'zlarning leksik ma'nolarini, morfologiya so'zlarning grammatik ma'nolarini, sintaksis esa so'z birikmalarining grammatik ma'nolarini o'rganadi. Ammo alohida olingan, ko'chma ma'noli so'z birikmalarining, individual ma'nolarini o'rganadigan tilshunoslikning bo'limiga ehtiyoj sezilmoqda." [4, 56] E.D.Polivanovdan so'ng B.A. Larin, V.V. Vinogradov, A.V. Kunin, I.A.Smirnitskiy, S.I.Abakumov, A.I. Yefimov, A. Y. Rojanskiy, H.M. Shanskiy, T.N. Fedulenkova kabi rus tilshunoslari ham frazeologiyaning mustaqil lingvistik soha sifatida rivojlanishiga o'z hissalarini qo'shdilar. O'zbek frazeologiyasining asoschisi Sh. Rahmatullayev hisoblanib, u birinchilardan bo'lib o'zbek tilshunosligiga "frazeologiya" va "turg'un birikmalar" tushunchalari, ularni tahlil qilishning asosiy qonuniyatlarini olib kirgan. [1, 25]. Shuningdek, o'zbek frazeologiyasining shakllanishi va rivojlanishi S.Kenesboyev, Y.Pinxasov, G.Bakiyeva, B.Yo'ldoshev, A.Mamatov, G'.Salomov nomlari bilan chambarchas bog'liq.

Frazeologiya sohasi mustaqil fan sifatida shakllanar ekan, frazeologik birliklarni chuqurroq o'rganish, tahlil qilish, turli tizimlar doirasida muqoyasa qilish natijasida frazeologiyaga oid ko'plab masalalar o'z yechimini topa boshladi. Darhaqiqat, frazeologiyani

o'rganish jarayonida, mazkur terminni almashtirish borasida takliflar ham kiritildi. Xorij tilshunosligida "frazeologiya" terminini "idiomatika" termini bilan almashtirish taklifi E.D.Polivanov [4, 90] tomonidan ilgari surilgan bo'lsa, o'zbek tilshunosligida frazeologik birliklarni o'rganuvchi mustaqil fan "frazemika" termini bilan yurilishi lozimligini Sh.Rahmatullayev [2, 420] qayd etgan. Frazeologiya fani A.V.Kunin tomonidan 3 bo'limga ajratiladi va tilshunos bo'limlarni quyidagicha nomlaydi: "Фразеология состоит из трех разделов: идиоматика, идиофразеоматика (semi-idioms) и фразеоматика. Это деление основано на различных типах значения фразеологизмов: от более сложных до менее сложных". [3, 14] Shunday qilib, endilikda frazeologiya sohasining o'zi ham mustaqil fan sifatida o'z obyektiga, alohida bo'limlariga ega. Aslida A.V.Kuninning frazeologiyani bo'limlashtirish g'oyasi akademik V.V.Vinogradovning ingliz tili iboralarini struktur-semantik jihatdan qilingan klassifikatsiyasiga asoslangan. Bunda Vinogradov klassifikatsiyasiga ko'ra frazeologizmlarning 3 turi (frazeologik butunlik, frazeologik chatishma va frazeologik qo'shilma) endilikda frazeologiyaning alohida bo'limlarida, mustaqil obyekt sifatida o'rganilishi ustuvorlik qilmoqda.

Frazeologiyaning dastlabki bo'limi – idiomatikada barqaror kombinatsiyalar ya'ni idiomalar o'rganiladi. Idiomalar to'liq yoki qisman qayta talqin qilingan ma'noga ega leksemalar bo'lib, bunday frazeologik birliklar struktur jihatdan har xil, ma'no jihatdan yo motivatsiyali yo motivatsiyasiz bo'lishi mumkin.[3, 15] Idiofrazеomatika bo'limining obyekti idiofrazеoma birliklari yoki idiofrazеomatizmlar hisoblanadi. Idiofrazеomatizmlar polisemantik frazeologik birliklar bo'lib, bunday turg'un iboralar, birinchi frazeosemantik variantlarda komponentlari mavjud, to'g'ridan-to'g'ri, lekin murakkab ma'noga ega bo'ladi, ikkinchi idiomatik variantlarda esa butunlay metaforik ma'no ifodalaydi. Masalan: "chain reaction" idiofrazеomatizmining birinchi ma'nosi ilmiy atama bo'lgan zanjir reaksiyasi bo'lsa, ikkinchi ma'nosi qayta ko'rib chiqish ni bildiradi.

Frazеomatika bo'limga frazematik birliklar (noidiomatik frazeologik birliklar) kiradi. Bunday turg'un iboralar idiomatik xarakterli bo'lmagan frazemalar bo'lib, ular murakkab ma'noga egaligi bilan so'z-leksemalardan farq qiladi. Masalan: ingliz tilidagi Dutch frazeomatizm hisoblanib, bu so'z salbiy ma'noli bir qancha iboralar tarkibida mavjud, jumladan, Dutch bargain (bir tomonlama foydali bitim), Dutch comfort (biroz tasalli), Dutch courage (mastlikda qilingan jasorat). Xulosa sifatida davr ruhiga ega bo'lgan frazeologik birliklarni o'rganuvchi frazeologiya, mustaqil fan sifatida allaqachon shakllangan va bugungi kunda 3 bo'limga bo'lib o'rganilishi e'tirof etilmoqda.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullaev Sh. O'zbek frazeologiyasining ba'zi masalalari. (Frazеologik polisemiya, sinonimiya, antonimiya va omonimlik): Filol.f.doktr...diss. – Toshkent: O'qituvchi, 1966.- 264 b
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili (darslik) Toshkent: "Universitet" nashriyoti. 2006. – 464 b
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – Москва: Высшая школа, 1986. – 336 с.

4. Поливанов Е.Д. Введение в языкознание для востоковедных вузов. Издание второе. – М., 2002. – 220 с.

INNOVATIVE
ACADEMY